

KIS-724 – A-zivout ur pennad gant Malika Mokeddem

[Anv zo bet graet c'hoazh eus ur pennad gant Malika MOKEDDEM bet embannet e 1998 dindan baeroniezh ar gevarzhe valaouat *Étonnants Voyageurs*¹. Pa n'eo ket estren dimp an dodennoù meret ennañ en en roomp amañ en e bezh e ser un droidigezh vrezhonek gant Laorañs MOTROT.

Bet ganet e 1949 e Kenadsa, e kornog ar gouelec'h aljeriat, ez eo Malika MOKEDDEM an henañ eus dek breur ha c'hoar. Goude studiañ ar vezekniezh e Wahran (Oran), Paris ha Montpellier ma arbennigas war al lounezhouriezh, e tilezas he c'huzuliadennoù e 1979 ha boulec'hañ ur remzad a skrivagnerez. Distro d'he micher gentañ abaoe 1989 ez eo hiziv hollegourez e Montpellier. Daou levr ganti zo deuet e goulou e ti Ramsay : *Les hommes qui marchent* e 1990, *Le Siècle des sauterelles* e 1992 ha tri e ti Grasset : *L'Interdite* e 1993, *Des rêves et des assassins* e 1995, *La Nuit de la lézarde* e 1998 ; nevez 'zo he deus embannet ur romant all, *N'zid*, e Le Seuil.]

(LM – 05 01)

“AR MOR, AR GOUELEC'H ALL

“Ar mor, e-pad pell ne 'm eus e anavezet nemet dre al levrioù. Hogen, da neuze zoken, netra nemet ober anv anezhañ a oa evidon ur mouchad aer e mougadurioù ar gouelec'h. E welout, bremañ, a 'm c'has betek henhont. Ar gouelec'h a 'm bac'he en un amzer sonnet, ur grinded digemm. En e beurbadelezh veinel. Ned eus ket gwashoc'h santad a gloastridigezh eget an hini a ziwasker dirak astennadoù divent a vein hag a draezh, treuzfurmet ma vez gant karc'har an hengoun, a-unan gant bevennoù an ezhommegezh, en un neant didreuzadus. Oabl didruez o kas dalc'hmat fornez an deizioù da regez. Goursav ar goulou. Dogm an tav... Pep tra a 'm bac'he eno, a 'm mac'he. Kresket 'm eus gant ar

---

¹ Malika MOKEDDEM, “La mer, l'autre désert”, *Méditerranées, Anthologie présentée par Michel Le Bris et Jean-Claude Izzo*, Libro, 1998, pp. 19-21. Sl. KIS-717, La-14, pp. 161 hh. Sl. ivez KIS-723, La-14, pp. 197-198.

spouron da chom hep gallout nepred e dreizhañ ha tec'hout dioutañ. Kounañ ar mor a 'm dieube. Neuze e teue din un analadur skañv, un dermadenn a var, evel fonnadoù diabell, goanagoù tec'hadur. E rin al lennadennoù hag an hunvreadelloù. Rak, ma 'z ae kantreaded va c'horn bro da get bep a nebeut, beajourion distonus all emgave betek ennon, al levrioù, a 'm lakae da dreuzvevañ dreist stadoù komaek gor an hañvezhioù.

“Ne 'm boa gallet kuitaat ar gouelec'h nemet e sell mont d'ar skol veur. War riblenn su ar Mor Kreiz da gentañ. Petra a c'hoarvezas ennon neuze ? Penaos e savas trumm an hiraezh d'ar pezh na oa bet nemet ur purgator ?

“An arbenn eo e oa aet da zour an oabl glas brezel a 'm gouelec'h a-greiz holl. A-greiz holl torret e sec'hed, distanet loskadur va daoulagad. Ouzhin va unan ha dieub pelloc'h, a-dal da gein ar Mor Kreiz, e teue gorrek ennon ar meiz e oa ur c'heinvor ivez eus traezhioù va bugeliezh ha va oad krenn, ur bedadenn d'ar beajiñ ma oan bet forc'het diouti...

“Kantreat e oa bet va c'herentoù koulskoude. Hogen touellet gant fested an arsezaded, o doa dilezet o c'herzhed, manet e oant war ar sec'h en ankounac'h. Eus ar gouelec'h d'ar mor, eus ar gomz d'ar skrid, eus ar vuhez er meuriad d'an digenvez, evidon zo aet gant hent kantreaded o harluoù bastet, al levrioù.

“Dastarzh ar mor a 'm derene d'ar gouelec'h. Souezhet an tamm ac'hanon, e tizoloen hemañ e hennezh evel ne 'm boa biskoazh e verzhed. E hemañ e tesken karout hennezh. Gouelioù diwezhañ an hengoun a rogen hag ez estlammen ouzh e zremmwelioù. Teuler a raen d'ar seizh avel ar berzadoù a chome. Ar c'hoummoù a 'm gualc'he eus astuz an daoulagad a grigne din va c'horf ha va gweled, a 'm leze krin a garantegezh, an daerjenn da bep preder, kordet feulsted an emdennañ ouzh va c'hourailhoù... ha kammet dalc'hmat mousc'hoarzh an trec'hadennoù gant ur skrign dent a zisouezh.

“Dalc'het a-zevri gant parañ va « ambidadoù » kenheuilh dre vezevellidigezh ar rezid nevezc'hounezet, ne vagen, da neuze, nep

chal ouzh riblennoù all ar mor-se, nep nec'h e-keñver an hennad-se a reer Mor Kreiz anezhañ.

“An dic'hougemerusted, ar gourdrouzoù a feulster o devoa un deiz va bountet d'e dreizhañ. Deuet on da vezañ, etre c'hwek ha c'hwerv, ur bugel eus riblenn an Norzh ivez. Lakaet keñver ouzh keñver gant an All, war ar riblenn all, on emziskuliet ouzhin va unan, heñvel ha disheñvel war un dro. Kement-mañ en deus va lakaet da zizoleiñ donder va allded : un hollveziadelezh a oa bet hadet ennon an egin kentañ anezhi, ken abred ha va bugeliezh, dre ur yezh treverzer. Gerioù hep harz he levrioù o devoa va maget o treiñ va ernez vevañ e harzerezh, e dalc'husted. Digoret o devoa e 'm spered egorioù diniver, e gaou bras ar yezh vamm direüs ha da zremmwelioù na oant nemet bac'hidigezh peurbad.

“Kroget 'm boa neuze da arseliñ ar re all, da veizañ an ankalezioù all, ar c'harantezioù muturniet pe aet da c'hwervoni pa vez dic'hallus an ankounac'h. Hag an holl re enket en tav peogwir e vironet biskoazhioù ankoazhadus en o c'hreizson : pieds-noirs, yuzevion alehont, repuidi ha fasoù pe eneoù meteked... pet eñvor nasket zo ac'hanomp ? Pet disvoziad eztaolet pe lazhet ? Pet sellad doaniet pe zispac'het, troet ouzh ar riblenn all a-hed ar wezh ? Kariadezhioù guiadet etre Su ha Norzh zo ac'hanomp. Stuzegezhioù hironet gant an Norzh hag ar Su. Hag an dastarzh a vez o flourañ Al-Iskandariyya, Tūnis , Al-Djazā 'ir, Wahran pe Tandja hon laka da gridiennañ en tu-hont da Marseille ha da Montpellier zoken. Ned eo ar Mor Kreiz evidomp nemet ur galon divent o poulzañ etre div riblenn hon blizidigezhioù.

“Pa vezan dindan dalc'h an nec'h, pa vezan gant gwentloù an hiraezh, ez an da gerzhout war un draezhenn bennak. Eno, daoust da c'hrozmol ar mor, e c'hevell stultennus met trugarezusoc'h, daoust da skramm an holl bellderioù, en desped d'ar bloavezhioù o ledanaat an egor, e tispak ar gouelec'h ennon, grizias ha spouronus evel ar c'haouadoù avelioù traezh. Hag e kreizig kreiz an engroezioù kouronkerion dedennet gant ar mor, e kouezh e dav war va foell evel un arbennadenn da nep barad, evel ur prezeg a dan o vroudañ din va eñvor. Mor ha gouelec'h, emgoll a ran eno. Evit mont davedon en-dro, e skrivan ar gouelec'h war riblennoù ar

*mor. O c'hendeuziñ hag o c'hemmeskañ a ran en un skeudenn :
gloaz goulouuus va rezid."*

“LA MER, L'AUTRE DESERT

“La mer, longtemps je ne l'ai connue qu'à travers les livres. Mais même alors, sa seule évocation m'était une bouffée d'air dans les suffocations du désert. Maintenant, sa vue me renvoie à lui. Le désert m'enfermait dans un temps, une aridité immuables. Dans son éternité minérale. Il n'est de pire sentiment de claustration que celui ressenti face à des immensités de pierres et de sables que le carcan de la tradition, joint aux limites de la misère, transforme en néant infranchissable. Ciel impitoyable toujours à braiser la fournaise des jours. Extase de la lumière. Dogme du silence... Tout m'y emprisonnait, m'y écrasait. J'ai grandi avec la terreur de ne pouvoir jamais le traverser et lui échapper. Songer à la mer me délivrait. Me venait alors une respiration légère, un balancement de doute, comme des effusions lointaines, des espérances d'évasion. Dans le secret des lectures et des rêveries. Car si peu à peu, les nomades disparaissaient de ma contrée, d'autres détonants voyageurs parvenaient jusqu'à moi, les livres, me faisant survivre aux états comateux de la canicule des étés.

“Je n'ai pu quitter le désert que pour me rendre à l'université. D'abord sur la rive sud de la Méditerranée. Que s'est-il alors passé en moi ? comment soudain la nostalgie de ce qui n'avait été qu'un purgatoire ?

“C'est que tout à coup, le bleu de guerre de mon ciel du désert avait fondu en eau. Tout à coup sa soif éteinte, la brûlure de mes yeux apaisée. C'est qu'enfin seule et libre face au grand large de la Méditerranée, je prenais lentement conscience que les sables de mon enfance et de mon adolescence étaient aussi un grand large, une invite au voyage dont j'avais été exclue... Pourtant, ma famille avait été nomade. Mais piégée par l'immobilité des sédentaires, elle avait abandonné sa marche, s'était échouée dans l'oubli. Du désert à la mer, de l'oralité à l'écrit, de la vie de tribu à la solitude, moi, j'ai suivi les pistes des nomades aux exils assouvis, les livres.

“Le ressac de la mer me ramenait au désert. Surprise, je le redécouvrais en elle tel que je ne l'avais jamais perçu. En elle j'apprenais à l'aimer. Je déchirais les derniers voiles de la tradition et admirais ses horizons. Je jetais au vent des restes d'interdits. Les vagues me lavaient

de la vermine des yeux qui me rongeaient le corps et la vue, qui me laissait aride d'affection, la véhémence pour toute pensée, la rage de m'en sortir nouée aux entrailles... et le sourire des victoires toujours tordu par un rictus de désillusion.

“Tout occupée à me guérir de mes « amputations » successives par le vertige de cette liberté fraîchement acquise, je n'éprouvais, alors, aucun souci quant aux autres rives de cette mer, aucune inquiétude quant à cette entité nommée Méditerranée.

“L'intolérance, les menaces de violence m'ont poussée un jour à la traverser. Bon gré, mal gré, je suis devenue une enfant de la rive nord aussi. Ma confrontation avec l'Autre, sur l'autre rive, m'a révélée à moi-même, à la fois semblable et différente. Elle m'a fait découvrir la profondeur de mon altérité : une universalité dont le premier germe avait été déposé en moi, dès l'enfance, par une langue *traversière*. Les mots sans frontières de ses livres m'avaient nourrie, transformant ma rage de vivre en résistance, en ténacité. Ils avaient ouvert, dans mon esprit, une infinité d'espaces au grand dam du vocable maternel réducteur et d'horizons qui n'étaient qu'enfermement à perpétuité.

“Alors j'ai commencé à observer les autres, à me rendre compte des autres désarrois, des amours mutilées ou tombées en amertume quand l'oubli est impossible. Et tous ceux réduits au silence parce qu'ils gardent enfouis en eux des jamais indigestes : pieds-noirs, juifs de là-bas, réfugiés et autres gueules ou âmes de métèques... combien sommes-nous de mémoires attachées ? De frustrations exprimées ou tuées ? De regards endoloris ou révoltés, constamment tournés vers l'autre rive ? Nous sommes des affections tissées entre Sud et Nord. Des cultures métissées par le Nord et le Sud. Et le ressac qui caresse Alexandrie, Tunis, Alger, Oran ou Tanger, nous donne des frissons même au-delà de Marseille et de Montpellier. La Méditerranée ne nous est plus qu'un immense cœur battant entre les deux rives de nos sensibilités.

“Lorsque l'inquiétude me tenaille, lorsque la nostalgie me travaille, je m'en vais marcher sur quelque plage. Là, malgré le murmure de sa fantasque mais plus clémentine jumelle, la mer, malgré les écrans de toutes les distances, malgré les ans qui grandissent l'espace, le désert déferle en moi, à l'instar des quintes de vents de sable, torride et terrifiant. Et au sein même des foules de baigneurs qu'attire la mer, son silence s'abat sur ma raison comme une mise en garde contre toute trahison, comme une oraison de feu qui attise ma mémoire. Mer et désert, je m'y perds. Pour me retrouver, j'écris le désert sur les rivages

de la mer. Je les fonds et confonds en une même image : la blessure lumineuse de ma liberté.”

(GE – 14 05 01)

Prizius eo un testeni evel hini Malika MOKEDDEM. Ur goulou all a daol war ur saviad nad eo ket hon hini hepken, a zo saviad ar bed a-bezh hiziv. Lakaat a ra war wel an daou savlec'h soliadet m'emaomp holl a-c'haoliad warno : ar savlec'h milvedel hag ar savlec'h arnevez. Ar savlec'h milvedel, dilerc'h a sevenadurioù bras aet da stuzegezhioù gaonac'h, a hengounioù bonvezus troet e henvoazioù bac'h ; ar savlec'h arnevez, kollet gantañ pep dremmwel. An emzalc'h hon eus dibabet zo : nag an eil nag egile, an eil hag egile. Nag an eil nag egile : pellaat diouzh an aspadennoù toc'hor, mont hebiou d'an dibadennoù klogorennec. An eil hag egile : kemer da gevala ur glad asik ha krouiñ un hil sanket ken don en tremened hag en dazont, piaouañ da vonveziad loazioù kefredel-danvezel ha frankizoù ar bed kempred. Hon Mor Kreiz etre aodoù soliadet ar stuzegezh arnevez hag aodoù soliadet ar stuzegezh henvoazel eo al labour nidiadel. Betek henn hon eus taolet pled da zerc'hel hon savlec'h e kreiz, en dezerzh liñvel ma kasomp hon trevell.

Pennadoù evel hemañ hon lak da ziraez amgantoù ledanoc'h eget an amgantoù a zaveomp boas dezho. Ar c'hiz eo er meteier breizhek reiñ digor da luskadoù hevelebour ar bihanniveroù all. Mat eo degas ur son kloc'h un tamm mat disheñvel : an dibab n'emañ ket etre savlec'hiadoù trec'h gall, saoz, arab pe all ha savlec'hiadoù suj breizhat, korsikat, kembreat, berberat pe all nad int nemet heklevioù¹ anezho.

Goude ul lenn kentañ, e anzav a ran, ez eus deuet ganin ur rebarbadenn hevelebour, ac'hoel gladelour, dre atersiñ : ha n'he deus ket Malika Mokeddem stlapet ar babig gant dour ar gibellad o tisteurel an Islam hag he yezh kentañ ? Ha techet ne ve ket da gantreizhañ he zreug dre livañ e du bed he bugeliezh hag e gwenn bed ar c'houvriadez vontpellierat ez eo deuet da vezañ ? Disasunat atersoù ! Ha kouezhet e ven en deoliezh a laka heñvelekaat ar parlantoù toc'hor hag ar folklor kravezel ouzh ar spesadoù en argoll, gwenedeg An Orient ha c'hwiboned Riquewihr, gallaoueg Sant-Maloù ha reuniged an Alaska ?

---

¹ “Al luskadoù breizhek a vev diwar heklev” : gwir e chom an evezhiadenn a rae Michel LEGRIS, kazetenner e *Le Monde*, kaset da amdremmañ an turmud a rene dre amañ e grez an FLB.

C'hwiboned ha reuniged, ya, met porspoderog¹ ha pardonioù Breizh Izel, Doue ra viro !

Malika MOKEDDEM he deus graet hepken pezh a reas holl remziadoù kouerion an 20t kantved, Breizhiz koulz hag ar re all : pellaat diouzh aspadennoù stuzegezhel ur bed aet da get ha kemer perzh en ur sevenadur bev. Ar c'hemm etrezi ha tud hon chanter eo ez eo aet d'ur sevenadur graet tra ma 'z omp aet, en tu all d'ar sevenadur graet, etrezek ur sevenadur d'ober. Alese an diforc'h all : an dañjer evidomp eo e paouezfe hon labour en diouer a labourerion, an dañjer eviti eo sankañ e hent dall ur P.- J. HELIAS, na ziraez an talbenn, tremen gant atoriñ ar sevenadennoù, ober anezho rekipeoù ha n'eo ket bonveziadoù.

(RLN da GE – 02 06 01)

A-du ganit evit lavarout ez eo prizius kenan testeni Malika MOKEDDEM. Evel just eo bet houmañ ur vrientegez e-mesk he c'henvroiz. Ganet eo bet tost sur en un tiegezh a vrientinion douareg, pinvidik a-walc'h evit talañ dezhi studioù skolveurel. Hag e-touez an Douareg e oa dieupoc'h ar merc'hed eget da skouer e-touez an Arabed. Ned eo ket bet he eroladur dezhi ken diaes ha hini an darn vrasañ eus ar Vagrebiz enbroet e Frañs. Dre eurvad n'emañ ket o vevañ en S.S.S.R. e grez JDANOV : nag un teuliad tev a vije bet tu da sevel a-enep dezhi, da soliañ an tamall a “hiniennelouriezh ha dangorelouriezh vihanvourc'hiz” !

Koun a zeu din eus ur c'hevarad war levr Pierre MAUROY, *Héritiers de l'avenir* deuet e goulou er bloavezhioù 1970. Er c'hevarad-se e pleustre MAUROY war giriegezh ar gouarnamant MOLLET e brezel Aljeria. Ne oa ket tamm ebet amkan an aozer nac'hañ ar giriegezh-se : en un doare ergorek eo e tremme ouzh an devoudoù. Nemet e klaske evelkent displegañ emzalc'h Guy MOLLET e 1956 dre lavarout : ezhomm hon eus bet eus kalz amzer, ni sokialourion, evit kompren ne vez ket buhez an arallekadurioù en hevelep doare e Tlemcen hag e Lille. Hogen dizalc'hiezh Aljeria n'he deus ket lakaet diwezh d'ar c'hudennoù : emdroet o deus ar re-mañ, n'int ket bet

---

¹ RLN da GE – 03 05 01] “Soñj 'm eus bezañ lennet war gelaouenn Mikael MADEG, *Petra 'ri ?*, ur pennad ma kaned meuleudi ar « porspoderog » ha hini e binvidigezhioù chomet ankorvoet, diwar a haered da nebeutañ. Ar Stad c'hall arveret enta da ziogeliñ dazont ar « porspoderog » : nag ur burzhud ! Gant leviadurezh ar gouarnamant gall e-keñver ar yezhoù bihanniverek ez eus blaz dibenn *Le Bourgeois gentilhomme*, blaz endorniadur Monsieur Jourdain da « mamamouchi ».”

diverket. Penaos e vuhez an Tlemsenad enbroet e Lille e arallekadurioù ? Hag e vugale, a zo en ardizh menel bac'het en ur geto a ansevenadur ? N'emañ ket ar gaou gant LE PEN pa lavar ned eo ket ar *rap* ur sevenadur, met dic'houest eo bet hon genaoueg meur da verzhout ez eztaol alies ar *rap* ur galv d'ur sevenadur gwirion hag ur c'herse dirak an asvan a sevenadur ma vev un darn vat eus an enbroidi.

N'he deus ket enta Malika MOKEDDEM anavezet an holl skoilhoù-se. N'he deus ket bet ezhomm da skouer aozañ kanaouennoù *rap* da ezgeriañ he “mal-vivre”. Er c'hontrol e vez laouen o komz eus he dieubidigezh dre ar yezh treverzer. Spi hon eus e talc'ho d'he fromesaoù ha ne vo ket paket, evel a skrivez, en un diruzadur a rizh “heliazek” : gwall zipitus e vefe.

A-du ganit ivez evit na heñvelekaat difennerezh ar porspoderog ouzh hini c'hwiboned Riquewihr ha hini ar spesadoù evned all lakaet o dazont en arvar dre berzh arlouperezh an hemolc'herion harpet gant Maxime GREMETZ.